

הִזָּה וְהִנֵּה עִם־קִשָּׁה־עֶרְף הוּא: י וְעֵתָה הִנֵּיחָה לִי וְהָא עִם קָשִׁי קָדֵל הוּא: יוֹבְעֵן אָנֹכְה

רש"י

(ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפס לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר 'הניחה לי', אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם (שמו"ר מז ט, וראה ברכות לז):

אוצר מפרשי התורה

יכול להפנותו לכיוון מוכיחו. ור"א בן הרמב"ם פירש, ש'קשה עורף' הוא משל למי שקשה לו לשנות מהדרך שהורגל אליה²²⁵, ואף כאן קשה עליהם לנטות מגילולי מצרים שידעו וגדלו עמהם והורגלו בהם, אל דרך ייחוד ה' שנעתקו אליה, ולכן נרתעו לאחוריהם לחזור לעבודה שהורגלו בה, עד שאמרו²²⁶ "קום עשה לנו אלהים". וכן כתב הרלב"ג, וביאר, שהתכוון הקב"ה לומר, שכיון שקשה להם לשנות הרגליהם, אין תקוה שיחזרו בתשובה שלמה מהעוון שנכשלו בו²²⁷. ואברבנאל כתב, שהקב"ה ברא בצואר האדם חוליות המתנועעות בקלות כדי שיוכל לסובב את ראשו בקלות ולראות בעיניו סכנה הבאה אליו מאחור, ומי שהוא 'קשה עורף' חוליות עורפו קשות ואינו יכול לנענע ראשו לראות מה יבוא מאחוריו, והוא משל למי שאינו מסוגל לצפות את העתיד לבוא על ידי מעשיו, וזהו שאמר הקב"ה, שאינם מסוגלים לראות שמעשיהם מביאים עליהם צרות, ולכן אין תועלת להענישם אלא יש לכלותם²²⁸.

(י) וְעֵתָה הִנֵּיחָה לִי וְיָחַר אִפִּי בָהֶם וְאָכַלְם פירש הרמב"ן, הניחה לי ואכלם בחרון אפי²²⁹. ובפירוש "הניחה לי" כתב הראב"ע²³⁰, תניח ותעזוב שלא תתפלל בעדם²³¹. וכתב רש"י²³², עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר "הניחה לי", אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו, שאם יתפלל עליהם לא יכלם²³³. וכתב הרס"ג²³⁴, שאין זה ציווי שלא יתפלל עליהם, שאילו היה כן, לא היה רשאי משה להמרותו ולבקש שישלח לעם, אלא היא עצה ונתינת אפשרות, וכאילו חסרה תיבת 'אם',

נוסף כתב בהעמק דבר, שהדעת ההחלטית של האדם נמצא בסוף המוח לצד העורף [וכ"כ ראב"ע לעיל ב, א], ולכן מי שאינו נוהג לשבור טבעו נקרא 'קשה עורף', ואמר הקב"ה, שמחמת שקשה להם לשבור טבעם לא יוכלו לתת את צוארם בעול תורה ומצוות. ²²⁹ ו"הניחה לי" מתייחס ל'ואכלם' שנאמר בהמשך, ומה שנאמר ביניהם 'ויחר אפי בהם', הוא רק תיאור כיצד יתבצע אותו כילוי, אבל אין לומר ש"הניחה לי" מתייחס ל'ויחר אפי', שהניחה לי כדי שיחר אפי, כי אם עדיין לא חרה אפו איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. רמב"ן. ובספר המספיק לעובדי ה' לר"א בן הרמב"ם פ"ו כתב, שמכאן מוכח שכל לשון 'חרון אף' שנאמרה כלפי הקב"ה, הכוונה רק על דרך ההשאלה, ומשכך, אין הפרש בין לומר "הניחה לי ואכלם", ל"הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם". ²³⁰ בפירוש הקצר. ²³¹ וכע"ז באונקלוס, הנח בקשתך. ובברכות לב, א דרשו מלשון "הניחה לי": אמר רבי אבהו, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו, ואמר לפניו, רבונו של עולם, אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם. ²³² ע"פ תנחומא כב. ²³³ וכתב ר"א בן הרמב"ם, שהוא להיפך ממה שנאמר לירמיהו (ירמיה יא, יד) "ועתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רינה ותפילה כי אינני שומע בעת קראם אלי בעד רעתם". ²³⁴ בפירוש הארוך.

הקודם למשה, כדי לראות מה ידבר משה ומה ישיב על תוכחתו, אך משה נאלם דומיה כי כיסתה כלימה את פניו, ושתק ולא השיב אל הקב"ה כלום, ואז הוצרך הקב"ה לדבר דיבור שני למשה "ראיתי את העם הזה" וגו'²¹⁶. ויש שכתב, שהדיבור הראשון נאמר רק כלפי הערב רב שהם חטאו בעבודה זרה²¹⁷, אבל לא כלפי ישראל שהם רק ביקשו מנהיג במקומו של משה²¹⁸, ועל כך אמר הקב"ה, שאפילו מנהיג במקומו של משה לא היה ראוי להם לבקש, אחר שהוצאתים ממצרים והלכתי לפניכם, היה להם להשליך יהבם עלי והייתי אני בעצמי מנהיגם או הייתי מביא להם מנהיג בלא בקשתם²¹⁹. ויש שביאר, שהדיבור הראשון היה רק נתינת טעם לירידת משה מגדולתו²²⁰, ועתה ביאר הטעם לעונשם של ישראל²²¹.

רְאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עִם קִשָּׁה עֶרְף הוּא פירש הרס"ג, ידעתי מכבר שהעם הזה קשה עורף הוא²²², ורבינו מיוחס פירש, דקדקתי אחר טבעה של אומה זו, וגיליתי שהם קשי עורף. וכתב הראב"ע, שדברי הקב"ה נאמרו לא רק מפני מאורע זה של העגל, אלא משום שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי עבודה זרה, והקב"ה שלח להם נביאים לאמר איש גילולי מצרים השליכו, והם לא שמעו אל דבריו²²³.

וְהִנֵּה עִם קִשָּׁה עֶרְף הוּא פירש רש"י: מחזירים קושי עורפם לנגד מוכיחיהם, וממאנים לשמוע. ובדומה לזה ביאר הראב"ע, שלא ישמע העם מה שיצוה ה', משל לאדם שהולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו²²⁴. והוסיף רבינו מיוחס, כאדם שעורפו קשה ואינו

באור החיים פירושים נוספים. ²¹⁶ וכ"כ רש"י הירש, והוסיף, שכן הוא בכל מקום שנאמר 'ויאמר' או 'וידבר' פעם שניה מאותו דובר, בלא שקדמה תגובה לדיבור הקודם, וזה משום שנתבקשה התשובה אלא שלא ניתן לה מענה, ומשכך ממשיך הדובר את דבריו, ראה שם בדוגמאות שהביא לכך. ²¹⁷ כמו שנאמר בפסוק הקודם 'וישתחו לו ויזבחו לו' וגו'. ²¹⁸ ראה לעיל פסוק א שכך פירשו רבים מן המפרשים. ²¹⁹ תולדות יצחק. ²²⁰ ראה לעיל פסוק ז שפירש רש"י "לך רד" - רד מגדולתך. ²²¹ המבואר בפסוק הבא. אור החיים. ²²² וכע"ז באונקלוס, גלוי לפני עם זה. ²²³ כמו שנאמר ביחזקאל ב, ז-י "ואומר אליהם איש שיקרצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם, וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שיקרצי עיניהם לא השליכו ואת גילולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים, ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגויים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים". וראה דברי ר"א בן הרמב"ם להלן בסמוך. ²²⁴ וראה עוד העמק דבר מה שכתב בביאור לשון זה. ²²⁵ כי מי שפונה ממגמת פניו הראשונה אל זולתה, קפיצו וגידיו הם רכים, ומי שאוחזות אותו מחלת הצפדת בגופו וכיוצא בה יתקשה עורפו ויקשה עליו לנטות ולהכפף. ר"א בן הרמב"ם. ²²⁶ לעיל פסוק א. ²²⁷ וכ"כ ספורנו. ²²⁸ פירוש